

РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

ПЕДАГОГІЧНІ МОДЕЛІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ООП

PEDAGOGICAL MODELS OF FUTURE PHYSICAL CULTURE TEACHERS' READINESS FOR THE FORMATION OF POSITIVE SOCIALISATION OF CHILDREN WITH SEN

Стаття присвячена дослідженню проблеми підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. Автор аналізує сучасний стан вищої освіти в галузі фізичної культури та виявляє низку суперечностей між вимогами суспільства та рівнем готовності випускників. Стаття присвячена дослідженню педагогічних моделей, спрямованих на формування готовності майбутніх вчителів фізичної культури до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах інклюзивної освіти. Автор аналізує актуальність проблеми, виявляє суперечності між вимогами сучасної школи та рівнем підготовки фахівців. У статті представлено модель підготовки, що враховує специфіку інклюзивної освіти, та обґрунтовано її ефективність. Особлива увага приділяється формуванню психологічної, змістовної та практичної готовності майбутніх вчителів, а також використанню гуманістичного підходу до виховання. Стаття містить огляд наукових досліджень українських вчених з даної проблематики та висновки щодо необхідності удосконалення системи підготовки педагогічних кадрів до роботи в умовах інклюзивної освіти. У статті представлено модель підготовки фахівців, яка враховує сучасні реалії та потреби інклюзивної освіти. Модель розроблена на основі системного аналізу діяльності майбутніх вчителів та вимог до їхньої професійної компетенції. Розглядаються різні аспекти професійної діяльності вчителя фізичної культури в умовах інклюзії, зокрема педагогічну, виховну, реабілітаційну та організаційно-управлінську діяльність. Особлива увага приділяється гуманістичній моделі виховання, яка є визначальною для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Представлено систему критеріїв та показників сформованості готовності майбутніх вчителів до роботи в умовах інклюзивної освіти.

професійної компетенції, готовність майбутніх педагогів.

The article is devoted to the study of the problem of training future physical education teachers to work with children with special educational needs in the context of inclusive education. The author analyses the current state of higher education in the field of physical education and reveals a number of contradictions between the requirements of society and the level of readiness of graduates. The article is devoted to the study of pedagogical models aimed at forming the readiness of future physical education teachers to work with children with special educational needs (SEN) in inclusive education. The author analyses the relevance of the problem, identifies contradictions between the requirements of modern schools and the level of training of specialists. The article presents a model of training that takes into account the specifics of inclusive education and substantiates its effectiveness. Particular attention is paid to the formation of psychological, substantive and practical readiness of future teachers, as well as the use of a humanistic approach to education. The article contains a review of scientific research by Ukrainian scientists on this issue and conclusions about the need to improve the system of training teachers to work in inclusive education. The article presents a model of training that takes into account the current realities and needs of inclusive education. The model is based on a systematic analysis of the activities of future teachers and the requirements for their professional competence. The model considers various aspects of the professional activity of a physical education teacher in an inclusive environment, including pedagogical, educational, rehabilitation, organisational and managerial activities. Particular attention is paid to the humanistic model of education, which is crucial for working with children with special educational needs. The system of criteria and indicators of future teachers' readiness to work in inclusive education is presented.

Key words: inclusive education, physical education teacher training, children with special educational needs, models of professional competence, readiness of future teachers.

УДК 37.013:796.071.4
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/81.2.28>

Станєва С.В.,
аспірант кафедри фізичного виховання,
спорту та здоров'я людини
Ізмаїльського державного гуманітарного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження проблеми підготовки вчителів до роботи з дітьми з ООП є важливим науковим завданням, оскільки потребує вивчення психолого-педагогічних особливостей таких дітей та розробки відповідних методик навчання. Розробка та впровадження ефективних педагогічних моделей підготовки майбутніх

вчителів є важливим практичним завданням. Актуальність досліджуваної теми полягає у виборі та науково-педагогічному дослідженні проблеми, що є абсолютно новою для сучасної педагогічної науки і стосується питання навчання дітей з обмеженими освітніми можливостями у звичайних школах без поміщення їх до спеціальних освітніх закладів та підготовки кадрів спеціальних педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження окресленої проблематики є актуальним напрямком в українській педагогічній науці. Ось деякі українські вчені, які працюють над цією проблематикою. Так, наукова дисертація Щекотиліної Н. присвячена педагогічним умовам підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. Вона розглядає феномен інклюзії в координатах міждисциплінарних досліджень, а також розробляє модель і методику підготовки майбутніх учителів.

Дослідження в галузі інклюзивної освіти активно проводяться в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Науковці інституту вивчають різні аспекти підготовки педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Науковці ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України досліджують питання готовності педагогів до інклюзивної освіти, зокрема розвиток комунікативної компетентності.

Учені Антонов Г., Мухіна Л., Потоцька Ю., Т. Ташина також роблять значний внесок у дослідження підготовки вчителів до роботи в умовах інклюзії.

Ці дослідження спрямовані на розробку ефективних педагогічних моделей, які допоможуть майбутнім вчителям фізичної культури успішно формувати позитивну соціалізацію дітей з особливими освітніми потребами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз сучасного стану підготовки фахівця фізичної культури і спорту до роботи у сфері інклюзивної освіти дозволив виявити низку суперечностей між:

- необхідністю розвитку та вдосконалення підсистеми інклюзивної освіти в системі загальної освіти та недостатнім рівнем готовності випускників педагогічних вишів до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я;

- вимогами, що висуваються суспільством і школою до рівня підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, які працюють у сфері інклюзивної освіти, та недостатньо розробленістю комплексу засобів майбутньої професійної підготовки такого фахівця у вищій школі;

- необхідністю в успішній професійній реалізації фахівців фізичної культури і спорту, які працюють у сфері інклюзивної освіти, та відсутністю апробованого інструментарію для адекватного оцінювання рівня професійної готовності;

- необхідністю розробки найбільш елементарної динамічної та статичної проби, яку можна було б проводити за будь-яких умов майбутнім фахівцям фізичної культури і спорту до роботи з дітьми з особливими освітніми можливостями.

Ми припускаємо, що підготовка здобувачів вищої освіти буде більш успішною, якщо

розробити та впровадити педагогічні умови, що сприятимуть підвищенню успішності підготовки майбутнього фахівця фізичної культури і спорту до процесу інклюзивної освіти.

Метою статті є аналіз існуючих педагогічних моделей, які використовуються для підготовки вчителів фізичної культури до роботи з дітьми з ООП, оцінити ефективність цих моделей у контексті формування позитивної соціалізації дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для перевірки нашого припущення і досягнення поставленої мети нами було здійснено проектування моделі підготовки фахівця фізичної культури і спорту, яка дозволяє з урахуванням сучасних реалій готувати фахівців до роботи в умовах інклюзивної освіти.

Проектування моделі здійснювалося на основі системного аналізу процесу діяльності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, структури та змісту їхньої роботи. Практична цінність моделі полягає в адекватності та повноті відображення основних вимог, що висуваються до сучасного фахівця в галузі фізичної культури і спорту, який працює в умовах інклюзивної освіти.

При розробці моделі ми керувалися:

- кваліфікаційними вимогами до сучасного фахівця в галузі фізичної культури і спорту, зумовленими соціальним замовленням;

- змістом Державного стандарту вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта 014.11 Фізична культура;

- освітньою програмою та навчальним планом за спеціальністю 014 Середня освіта 014.11 Фізична культура.

Для прояснення «портрета» фахівця фізичної культури і спорту, який здійснює професійну діяльність в умовах інклюзивної освіти, перш за все, необхідно торкнутися такого непростого питання, як усвідомленість професійного вибору. Професійна адаптація пройде набагато швидше й успішніше, якщо сама професія обрана правильно. На жаль, деякі педагоги, зіткнувшись із реаліями обраної ними професії, згодом визнають, що несуть непосильну для них ношу: вони не готові до такої роботи [2, с. 11].

Педагоги-профорієнтологи вважають, що для молодих людей, які вступили до професійних навчальних закладів, проблема вибору професії остаточно не вирішена. Частина з них розчаровується у правильності свого вибору вже на першому році навчання, інші – на початку самостійної професійної діяльності, треті – після 3–5 років роботи за професією.

Критерієм усвідомленого професійного орієнтування (вибору) є подальша доля за обраною професійною діяльністю, обране без подальших сумнівів і жалю. На жаль, професійний навчальний заклад часто обирається випадково.

З огляду на це, було проведено дослідження, мета якого – виявлення відсоткового показника кількості випускників кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини Ізмаїльського державного гуманітарного університету (далі – ІДГУ) за спеціальністю 014 Середня освіта 014.11 Фізична культура працевлаштованих за фахом. Методи, застосовані під час дослідження:

1) опитування майбутніх фахівців випускного курсу (очного та заочного відділень);

2) аналіз документів, що фіксують дані про професійну діяльність випускників ІДГУ (денного та заочного відділень).

Таким чином, працюють за фахом не більше чверті абітурієнтів, які вступали на спеціальність 014 Середня освіта 014.11 Фізична культура.

Було проведено опитування, під час якого студенти випускного курсу відповідали на запитання: «Які причини того, що молоді педагоги не хочуть працювати за своєю професією?».

На першому місці за кількістю наведених причин опинилися такі відповіді, як: «Низький престиж професії педагога і тренера», «Низька оплата праці». Друге місце посіла така причина, як: «Не було ясного уявлення про роботу тренера і вчителя фізичної культури. Це не моє».

Безумовно, такі причини є показником неусвідомленості професійного вибору абітурієнтів. Правильність вибору професії залежить від об'єктивності оцінки людиною власних здібностей і від знання специфіки майбутньої трудової діяльності. Отже, опанування професії має починатися зі встановлення відповідності індивідуальних характеристик людини вимогам спеціальності, відображеним в освітньому стандарті.

Професійна діяльність бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта 014.11 Фізична культура, окрім суто специфічних спеціальних закладів освіти для дітей, вихованців з відхиленнями у стані здоров'я, реалізується і в закладах освіти всіх видів та типів (з особами, віднесеними до спеціальних медичних груп), тобто тут ідеться і про масову школу, в якій здійснюється інклюзивна освіта.

Структура діяльності фахівця фізичної культури і спорту в умовах інклюзивної освіти містить у собі низку взаємопов'язаних загальнопедагогічних функцій, які потребують інтерпретації саме в аспекті інклюзії [3, с. 37]. Пов'язано це з тим, що заняття фізичною культурою в школі, де навчаються діти з різними групами здоров'я, вимагають від педагога застосування знань трьох напрямів професійної діяльності, серед яких: 1) фізична культура; 2) медицина; 3) корекційна педагогіка і психологія. Однак необхідно пам'ятати, що діяльність такого педагога передбачає керівництво процесом навчання не тільки здорових дітей, а й дітей із порушеннями здоров'я та дітей-інвалідів. У зв'язку з цим, робота педагога в умовах

інклюзії доповнюється такими освітніми компонентами, як: «Корекційна педагогіка у фізичному вихованні», «Адаптивне фізичне виховання», «Інклюзивна освіта».

Бакалавром за спеціальності 014 Середня освіта 014.11 Фізична культура для осіб з відхиленнями у стані здоров'я (адаптивна фізична культура)» здійснюється різні типи професійної підготовки. До них належать: педагогічна, виховна, розвивальна, реабілітаційна (відновлювальна), компенсаторна, профілактична, науково-дослідницька та організаційно-управлінська діяльність.

Розглянемо зміст перелічених видів діяльності, співвіднівши їх із професійними функціями фахівця з фізичної культури і спорту, який працює в умовах інклюзивної освіти.

Педагогічна діяльність бакалавра за спеціальності 014 Середня освіта 014.11 Фізична культура передбачає: 1) навчання осіб з відхиленнями у стані здоров'я спеціальних знань і способів їхнього раціонального застосування для оптимізації фізичних можливостей учня; 2) забезпечення засвоєння рухових дій, які дають змогу реалізувати життєво та професійно важливі вміння і навички, лікувальний вплив на стани організму суб'єкта; 3) формування в осіб з відхиленнями у стані здоров'я способів пізнання та перетворення власних фізичних якостей, стосовно до навколишнього світу, що забезпечують їм умови для самовизначення, фізичного самовдосконалення.

Отже, йдеться про реалізацію освітньої функції педагога фізичної культури і спорту, що виявляється у сприянні формуванню в учнів знань, умінь і навичок з адаптивної фізичної культури. Наприклад, педагог інформує школярів про те, яке місце посідає систематичне застосування комплексу фізичних засобів у житті біосистеми (оздоровлення тощо), розповідає про види вправ і характер їхнього впливу, про гігієнічні особливості використання окремих вправ тощо.

Таким чином, аналіз документів, що містять необхідні характеристики педагогів, дає змогу конкретизувати «портрет» (модель) фахівця фізичної культури і спорту, підготовленого до роботи в умовах інклюзивної освіти.

Зазначимо, що моделювання належить до числа провідних засобів і методів пізнання та перетворення соціально-психологічних, медико-біологічних і професійних біосистем.

У педагогіці слово «модель» означає «штучно створений об'єкт у вигляді схеми, таблиці, креслення тощо, що, будучи аналогічним досліджуваному об'єкту, відображає та відтворює в більш простому, зменшеному вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки та відносини між елементами досліджуваного об'єкта, безпосереднє вивчення якого пов'язане з будь-якими труднощами, великими затратами коштів та енергії чи просто недоступне,

і тим самим полегшує процес одержання інформації про предмет, що цікавить [1, с. 53].

У широкому сенсі модель – це опис, який відображає дійсність на рівні абстрактного мислення. Модель – це еталон, стандарт, зразок. Педагогічна модель – це модель педагогічної діяльності, в якій представлено задум прогнозованого результату, визначено його сенс, дано характеристику засобів і умов, необхідних для реалізації прогнозованого результату, зазначено суб'єктів діяльності. Дане визначення прийнято в роботі за основу при складанні моделі особистості фахівця фізичної культури і спорту підготовленого до роботи в умовах інклюзивної освіти [4, с. 214].

З огляду на те, що майбутній бакалавр через роботу з «особливими» дітьми приділятиме питанням виховання значно більше часу, порівняно зі звичайною педагогікою, необхідно торкнутися питання про моделі виховання як філософські концепції, що визначають принципи й особливості організації виховання, а також зразки виховної практики, що сформувалися на їхній основі.

Історія педагогіки знає такі моделі виховання, як ідеалістична (Платон, Т. Мор, Т. Кампанелла, І. Песталоцці), прагматична (М. Монтень, Г. Спенсер, Дж. Дьюї), соціетарна, гуманістична (Е. Фромм, К. Ясперс, К. Роджерс, А. Маслоу), технократична (Б. Скіннер). У сучасний період переважаючою в ціннісному відношенні є гуманістична модель виховання, яку підтримує гуманістична педагогіка і психологія [6, с. 18].

Для студентів спеціальності 014 Середня освіта 014.11 Фізична культура визначальними в їхній роботі мають стати центральні положення гуманістичної моделі виховання. Гуманістична педагогіка до них відносить такі, як самоактуалізація особистості на основі концепції «злитого навчання» в початковій школі, що ставить за мету злиття емоційних і пізнавальних аспектів навчання, допомогу учням в усвідомленні особливостей власної особистості, свого особистісного ставлення до світу.

Гуманістична педагогіка обрала предметом вивчення цілісну людину в її вищих, специфічних тільки для людини проявах, зокрема розвиток і самоактуалізація особистості, її вищі цінності та смисли, любов, творчість, свобода, відповідальність.

Концептуальна модель гуманістичного виховання в гуманістичній психології протиставила себе біхевіоризму і фрейдизму, в яких основна увага приділяється залежності особистості від її минулого. Згідно з гуманістичною моделлю головне в особистості – її спрямованість у майбутнє, до повного розкриття своїх здібностей та їхньої вільної реалізації.

В основу виховної моделі гуманістичної психології покладено прагнення побудувати нову, принципово іншу методологію пізнання людини як унікального об'єкта дослідження.

Змістовними елементами моделі виступають такі критерії: мета, завдання, принципи, етапи, форми організації, методи і засоби, які забезпечують формування компонентів готовності фахівця з фізичної культури і спорту до роботи в умовах інклюзивної освіти, синтез критеріїв і показників як інтегральний оцінний комплекс, результат як сформований рівень професійної готовності до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Узявши за основу трикомпонентну структуру готовності, ми включили до неї такі компоненти як: психологічний, змістовний, практичний.

У даній моделі розкриваються цільовий, процесуальний, змістовний і суб'єктний компоненти формування готовності фахівця з фізичної культури і спорту в умовах інклюзивної освіти, а також комплекс соціально-педагогічних умов, як процес ефективного формування даної готовності. Суб'єктами діяльності є педагоги вишу та студенти.

Таким чином, метод моделювання дає змогу змістовно розкрити суть моделі та представити її графічно.

Початковим змістовним елементом моделі є конкретна мета, яка визначається як формування готовності фахівців фізичної культури і спорту в умовах інклюзивної освіти. Слід враховувати, що в сучасних умовах мета підготовки студентів ВНЗ і зміст вищої професійної освіти зумовлені вимогами держави та роботодавців.

Як завдання дослідження розглядаються:

- формування у студентів психологічного компонента готовності до роботи в умовах інклюзивної освіти;
- формування змістовного компонента готовності до роботи в умовах інклюзивної освіти;
- формування у студентів практичного компонента до роботи в умовах інклюзивної освіти.

Вирішення названих завдань визначається основними принципами, на яких ґрунтується стратегія формування готовності фахівців фізичної культури і спорту до роботи в умовах інклюзивної освіти:

- принцип соціальної зумовленості цілей і змісту вищої професійної освіти (відповідність результатів підготовки фахівців вимогам, що висувуються сферою їхньої професійної діяльності). Цей принцип відображає взаємозв'язок процесів соціалізації та професіоналізації особистості студента;
- принцип компетентнісної орієнтованості змісту вищої освіти, що означає вихідні положення, які визначають засади ефективності конструювання змісту і форм робочих програм з навчальних дисциплін у контексті компетентнісного підходу;
- принцип суб'єктності, що дає змогу розглядати студента як носія активності в навчальному процесі, яка виражається в усвідомленості навчання, у готовності обирати мету, у прагненні

до самореалізації в навчальній і майбутній своїй професійно-педагогічній діяльності;

– принцип колективності та індивідуальності форм педагогічної взаємодії, що передбачає створення умов діяльності студентів із засвоєння змісту вищої професійної освіти в колективі, у малій групі, у процесі індивідуальної та групової діяльності. Форми організації навчальної діяльності в цьому випадку можуть бути фронтальні, індивідуальні, групові. Виходячи з гуманістичної особистісно-орієнтованої спрямованості освіти, найефективнішою моделлю таких стосунків виступає діалогове спілкування.

Представлена нижче модель (схема 1) має відкритий характер, постійно розвивається і за необхідності може поповнитися новими компонентами.

Крім того, невід'ємною частиною моделі виступає система критеріїв і показників сформованості компонентів готовності фахівців фізичної культури і спорту до роботи в умовах інклюзивної освіти (схема 1).

Під критеріями в роботі розуміють ознаки, на підставі яких здійснюють оцінювання, визначення або класифікацію будь-чого; міра судження, оцінки досліджуваного явища.

Система показників моделі містить два види показників: процесуально-діяльнісний і діагностико-результативний. Процесуально-діяльнісний компонент містить у собі методи і форми роботи. Діагностико-результативний компонент містить рівні сформованості професійної готовності та критерії сформованості такої готовності. Слід уточнити, що

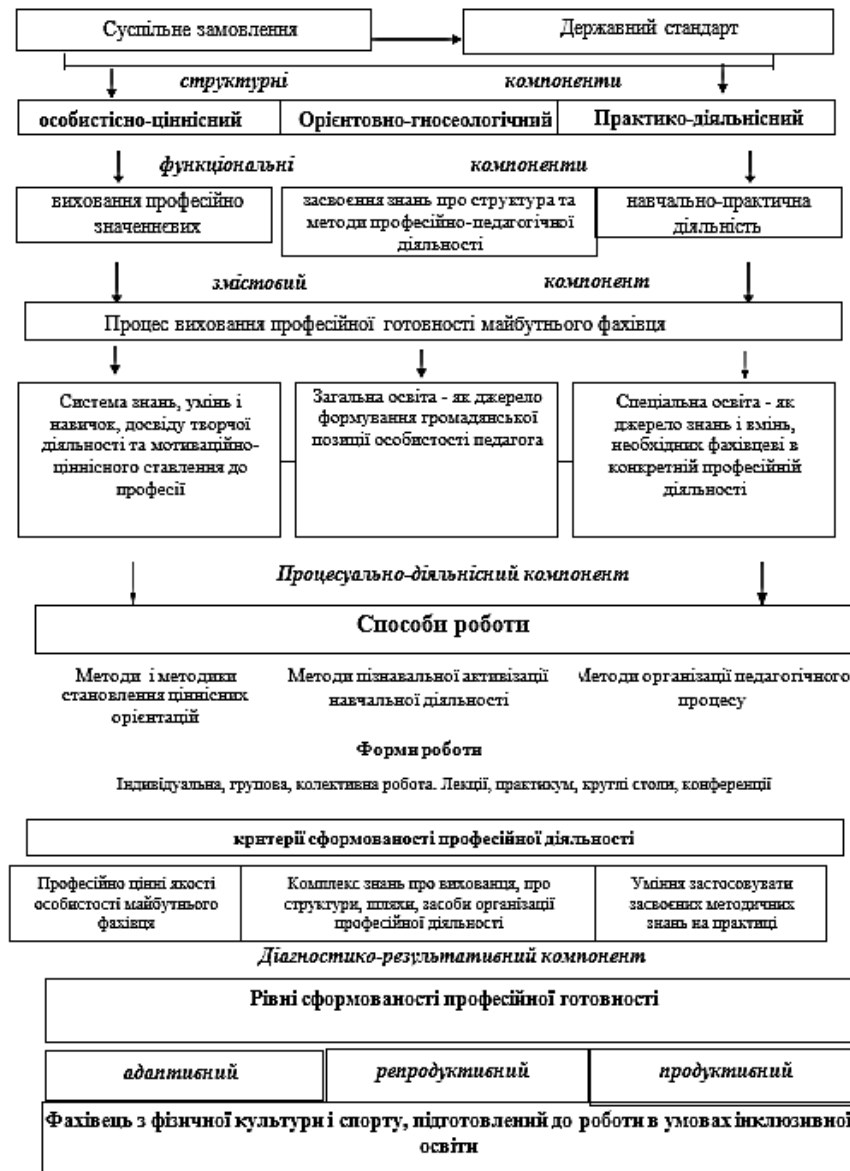

Схема 1. Модель процесу формування готовності фахівців фізичної культури і спорту до роботи в умовах інклюзивної освіти

готовності до професійної діяльності неможливо навчити в буквальному розумінні слова, оскільки специфіка компетентнісного навчання полягає в тому, що засвоюється «не готове знання, кимось запропоноване, а простежуються умови й оцінюються походження даного знання».

Висновки. Існує значний розрив між потребами суспільства в інклюзивній освіті та фактичною готовністю випускників педагогічних вишів. З цього випливає необхідність розробки ефективних педагогічних моделей для подолання цього розриву. Для розв'язання цієї проблеми ми пропонуємо модель підготовки, що враховує сучасні реалії та потреби інклюзії, базуючись на системному аналізі діяльності вчителів та вимогах до їхньої компетенції. Ця модель охоплює різні аспекти роботи вчителя в інклюзивному середовищі: педагогічну, виховну, реабілітаційну та організаційно-управлінську діяльність, де особлива увага приділяється гуманістичній моделі виховання, як ключовій для роботи з дітьми з ООП. Запропонована нами модель є відкритою та може доповнюватися новими компонентами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильєва Г. Аналіз передумов підготовки та перепідготовки працівників освіти до роботи в умовах інклюзивного навчання. *Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти*. Збірник матеріалів VII міжнар. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Київ : Міленіум, 2021. С. 53–55.
2. Граб С. О. Інклюзивна освіта у міжнародному праві. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 5. С. 11–17.
3. Демус Я. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти. Дисертація доктора філософії. Полтава. 2025. 291 с.
4. Любарець В. Готовність освітян до професійної діяльності в інклюзивно-освітньому середовищі. *Ціннісно-орієнтовний сталий розвиток освіти: уроки ЄС для України*. Матеріали наук.-практ. конф., 18-20 травня 2021 р. Суми, 2021. С. 214–217.
5. Ткаченко С. В., Ткаченко С. С. Фахова підготовка вчителів фізичної культури до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. *Підготовка фахівців у системі професійної освіти. Педагогічні науки*. 2020. № 11. С. 161–165.
6. Хомич Л. В. Підготовка майбутніх вчителів до педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі у контексті компетентнісного підходу. *Інклюзивна освіта: практика, дослідження, методологія*. Зб. матеріалів II міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2021. С. 17–21.
7. Ягупов В. В. Підготовка педагогів до реалізації інклюзивної освіти. *Інклюзивна освіта. Методологія, практика, технологія*. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2020. С. 242–243.